

מעתניאל למיר ובחזרה | הלל נגן יומן מסע - זמן אלול בישיבת מיר

פרולוג

ישיבת מיר קיבלה את שמה מהעיירה הקטנה שבה הוקמה לפני כמאתיים שנה בבלארוס - עיירה קטנטנה, שטייטל אמיתי. בתרגום מילולי מרוסית, משמעותה של המילה "מיר" היא "עולם" (כך נקראת גם תחנת החלל הרוסית המפורסמת). מתח זה, בין העולם הגדול לבין העיירה הקטנה, הוא הדרך הטובה ביותר לתאר את מיר של היום: ישיבה שהיא מצד אחד עולם ומלואו, ובאותה נשימה גם עיירה קטנה ותמימה.

שער ראשון - הישיבה

כבר כמה שנים יש לי חלום לנסוע ללמוד בישיבת מיר. ישיבת מיר מבחינתי היא קודם כל סיפור משפחתי - אצלנו במשפחה כולם למדו במיר, אז חלק טבעי מהמסע הוא לעבור בישיבה העצומה הזאת. אבל באופן עמוק יותר, הטרידה אותי מאוד המחשבה שיש עולם תורה עצום המתנהל במקביל לעולם התורה שלנו בעתניאל, שכלל לא מוכר לנו. אנחנו לא יודעים איך לומדים שם, מי הרבנים שלהם, מה הספרים שמעניינים אותם ומאלו חידושים הם מתרגשים. הרגשתי שחיבור בין העולמות יכול להביא להפריה עצומה, גם לי כעתניאלי שילמד ויפתח לצורות לימוד וחשיבה חדשות, וגם ל"עולם הישיבות" שייפגש לפחות באופן

מינימלי עם הלימוד שלנו בעתניאל. רצוני היה ללמוד במיר כתלמיד מן המניין ולא לחפש חוויות אנתרופולוגיות או לנהל ויכוחים חוצבי להבות - פשוט לחבוש את ספסלי בית המדרש ולצלול אל תוך העולם הזה.

וככה, מצויד באישור מאורנה ובהרבה מצב רוח טוב, הגעתי בא' אלול לשיבת מיר. השם "ישיבת מיר" הוא קצת מבלבל, כי האסוציאציה שעולה לאנשים בראש היא של בניין גדול ומלא באנשים, מעין מקבילה של ישיבת עתניאל, ואילו מיר היא בעצם שכונה שלמה.

מיר נמצאת בלב ליבה של מאה שערים. היא כוללת שלושה בנייני ענק המשמשים כבתי מדרש (גודלו של כל אחד מהם כגודלה של ישיבת עתניאל) ועוד אינספור בתי מדרש קטנים. כשמסתובבים שם, מרגישים כמו ב"הוגוורטס" - כל הזמן מגלים חדרים חדשים ובתי מדרש נוספים. האמת היא שאף אחד לא יודע כמה תלמידים בדיוק לומדים במיר. בפעם האחרונה שניסו לעשות בדיקה של הנתונים (לפני כמה שנים), ספרו יותר מ- 7,000 תלמידים! אלו מספרים שבכלל אי אפשר לתפוס. כדי להבין טוב יותר את התופעה המדהימה הזאת, אביא שלוש אנקדוטות קצרות:

1) באחד הערבים יצאתי מבית המדרש, ולהפתעתי הרחוב היה שחור מאדם, צפוף עד אפס מקום. כשניסיתי להבין מה בדיוק האירוע והאם מתקיימת הפגנה על משהו מסוים, הסתבר שזו פשוט השעה שבה יוצאות ההסעות המפזרות את האברכים חזרה לביתם.

2) חדר האוכל - ישנה מחלוקת האם זהו חדר האוכל הגדול ביותר במדינה או שחדר האוכל בעיר הבה"דים גדול ממנו. בכל מקרה, מדובר על שלוש קומות עצומות שבכל אחד מהם יש צפיפות נוראית. כדי לאכול אתה ממלא צלחת, מחזיק אותה בעמידה עד שמתפנה מקום, ואז אוכל בשיא המהירות ומפנה את המקום לבא אחריו. לצאת משם בלי כתמים על החולצה הלבנה זוהי טבילת האש של הבחורים החדשים במיר.

3) כשמשרד הדתות עושה ביקורת במיר, אין לו שום יכולת לבדוק את כל התלמידים, אז הם בוחרים חלק אקראי ברשימת השמות ובודקים אותו כמדגם מייצג.

אז איך בכל זאת מוצאים את הידיים והרגליים בכזה מקום? אחרי בירור קצר הסתבר שכל בית מדרש במיר מנוהל באופן עצמאי, ויש לו אופי משלו. בתי המדרש חלוקים על פי שפות: עברית, יידיש, אנגלית וצרפתית; על פי נושאים-הלכה, גמרא וכוללי רבנות, ועל פי מגזרים- חסידים, ליטאים, ירושלמים וחוצניקים. הכל קיים ונדרש רק למצוא את המקום המתאים. העושר הזה הוא אחד מהקסמים המיוחדים של מיר, שהיא לא רק הישיבה הגדולה ביותר בעולם אלא גם מיקרוקוסמוס של כל החברה החרדית, שאין זרם או פלג הנעדר ממנה. (בתוך כל זה, ישנם ארבעה בתי מדרש מרכזיים שהם ליבה של הישיבה ובהם לומדים רוב האנשים. יש להבין ש'מקום' בישיבה הוא למעשה ספסל וסטנדר, כך שבניין בגודל של ישיבת עתניאל יכול להכיל מאות רבות של תלמידים):

1. 'מיר מרכזי' הוא הבניין המקורי של ישיבת מיר, בניין עצום שיושבים בו מאות רבות של אנשים. בבניין הזה יושבים זקני מיר, הרבנים הגדולים והאברכים המבוגרים. פה אפשר למצוא בקלות אברכים בני 50, 60, ואפילו 80.
2. 'בית ישעיה' - הבניין החדש של מיר. מכיל שני בתי מדרש עצומים של חוצניקים - אחד אמריקאי ואחד אירופאי. מיר התחילה כישבה שרובה חוצניקית, וגם היום החוצניקים דומיננטיים בה מאוד.
3. 'בית שלום' - בית המדרש לאברכים ברמה גבוהה (לרוב בגילאי +25) בשפת היידיש.
4. 'פרידמן' - בית מדרש לבחורים ישראלים, אברכים, צעירים ורווקים, בו לומדים בעברית.

משכלול של כל הנתונים, הבנתי שהכי הגיוני יהיה ללכת לפרידמן. הגעתי לבית מדרש והלכתי לדבר עם הרב גליקמן,¹ אדם נחמד ביותר שאחראי על קבלת התלמידים וניהול בית המדרש. בהתחלה קצת עוררתי את חשדו והוא אפילו ביקש לדבר עם ראש הישיבה שלי, אבל למחרת כבר קיבל אותי בשמחה. בדיעבד הסתבר לי שהתמודל מזלי באופן יוצא דופן, כי במיר בדרך כלל לא מסכימים לקבל תלמידים לתקופות קצרות. עניין אותי מאוד לראות שבציבור החרדי ייחוס

¹ כל השמות במסה זו הם בדויים, ואין לחפש כל קשר בינם לבין המציאות.

משפחתי/פרוטקציות הם כלים לגיטימיים ומרכזיים לקבלה. אם בציבור שלנו שימוש בפרוטקציה נחשב בזוי ומביך, בראיון למיר רוב הדיון היה על המשפחה שלי.

כמו בישיבות הקלאסיות, במיר לומדים שלושה סדרי גמרא, וכן חצי שעה זניחה בסוף היום של סדר מוסר. בזמן אלול נלמדה שם מסכת גיטין, ורוב האנשים למדו גמרא עיון בסדר בוקר ובקיאות בשני הסדרים הנוספים. סדר היום מתחיל בערך בשעה 9 – 9 וחצי, וסדר הבוקר נגמר ב-1 ורבע כשלאחריו יוצאים להפסקת צהריים עד 3 וחצי לערך. סדר צהריים ממשיך עד 7 (כולל סדר מוסר בסופו), וסדר ערב מתחיל בסביבות 8 ונמשך בערך עד 11. זמני ההתחלה והסיום של הסדרים לא מדויקים במיוחד, משום שהרבה מהתלמידים הם אברכים, וגם מפני שמיר היא לא 'מוסד חינוכי' אלא עולם לימוד שבו כל אדם בונה את המערכת שלו על פי רצונו.

במיר לומדים לאט מאוד. הקצב המהיר ביותר הוא דף יומי בבקיאות בשני סדרים! השיעורים בעיון נעשים במתכונת של "שיעור כללי", כאשר כל אחד בוחר לעצמו לאיזה רב הוא מעוניין ללכת ואל השיעורים שלו הוא נכנס, כך שמצוי מאוד שבשיעור יהיו כ-100 איש. קיים קצב התקדמות כללי לישיבה, אבל הוא כללי מאוד וקבוצות רבות לומדות בקצב הנוח להן.

בכל מקרה, אני קיבלתי לחברותא בחור בשם מנחם בלסקי, בחור ירושלמי מהזרם הליטאי שלומד כבר כמה שנים במיר, אדם נחמד ומקושר ביותר שהפך להיות החלון שלי לעולם החרדי.

שער שני - הלימוד

בין תפיסת הלימוד החרדית לדתית-לאומית

הסיבה המרכזית שהגעתי למיר היא כדי להיפגש עם עולם התורה החרדי, ואכן נתגלה לי עולם חדש ושונה מאוד ממה שהכרתי. שיטת הלימוד של מיר היא שיטה ייחודית גם בין הישיבות החרדיות, עד כמה ששיטה שלומדים בה אלפי אנשים יכולה להיות ייחודית.

הרב שג"ר בספרו "בתורתו יהגה" טוען שהדרך שבה אדם לומד תורה יונקת באופן ישיר מתפיסת העולם שלו. בזמן שלמדתי במיר גיליתי עד כמה נכונה הטענה הזו.

בציבור הדתי לאומי בכלל ובישיבת עתניאל בפרט, ישנה תחושה שאנחנו מצויים בדור של התחדשות עצומה של עם ישראל - דור שיש בו חידושים והזדמנויות שכמותם לא היו לעם היהודי מעולם. כתוצאה מכך, הלימוד שלנו מעריך חידוש ויצירתיות, ומחפש דרכים חדשות להבין את התורה וללמוד אותה בתור "רוח הקודש המתגלה בבית מדרשינו". אשר על כן, למדן מוערך אצלנו, הוא אדם שמצליח לראות את הסוגיה בעיניים חדשות ולהביא הסבר חדש לקטע שכמוהו לא נשמע.

בעולם החרדי, החוויה הפוכה כמעט במאה- שמונים מעלות. על פי התפיסה החרדית הבסיסית הדורות כיום הולכים ופוחתים, בעוד שהדורות הקודמים היו כמעט על- אנושיים. זו תופעה שמכילה בקרבה שני כוחות הופכיים- האדרה של הדורות הקודמים, לצד המעטה בערך הדור שלנו. מכיוון שכך, הלימוד לא מנסה לחדש או לגלות דברים חדשים, אלא להפך, לעיין ולדייק יותר בדבריהם של הראשונים והפרשנים מהדורות הקודמים. למדן מוערך במיר הוא אדם שמצליח לעשות חילוק מדויק בין סברת ר' עקיבא איגר לסברת החת"ם סופר על הסוגיה.

ההבדל הלימודי מתבטא באופן מיוחד ביחס שנותנים לראשונים ולגדולי ישראל בדורות הקודמים. מילת המפתח בלימוד החרדי היא "התבטלות" - לומד חרדי מרגיש שהוא מתבטל באופן מוחלט לראשונים ולאחרונים, ולא מתיימר כלל לנסות לחדש בדבריהם. בזכות תנועת הנפש הזו, החרדים מצליחים להגיע לדיוק חד מאוד בדברי הראשונים, משום שהם לא מנסים ליצור אהידות או מהלך בין השיטות, אלא רק לדייק ולחדד ככל האפשר. באחד הדיונים האידיאולוגיים עם אחד מה"מיררים" הוותיקים, אמר לי ה'מירר' שהוא שואל את עצמו איזה מגזר דומה יותר לרב עקיבא איגר, וככה הוא יודע שהוא במגזר הנכון. חשבתי לעצמי שאני מסכים אתו שהוא דומה יותר ר' עקיבא איגר, אבל מבחינתי זה בכלל לא

המדד. המדד קשור דווקא בשאלה מי מצליח לתרגם את העקרונות שלימד אותנו ר' עקיבא איגר למציאות שלנו היום.

סגנון הלימוד החרדי

הלימוד בעיון מבוסס על גמרא רש"י ותוספות, הנלמדים על הסדר בצורה מדויקת ומדוקדקת מאוד. התפיסה היא שרש"י ותוספות הם היסוד והבסיס לכל הבנה ופירוש בסוגיה, ולכן הדיוק בהם עצום. זו לטעמם גם הסיבה שהם הודפסו על הדף. על כל רש"י יישאלו מס' שאלות בסיסיות, כגון: למה רש"י נזקק לומר את זה? מה התחדש מפירושו? מדוע הוא השתמש דווקא בניסוח הזה? שיטה זו נראית לפעמים קצת טרחנית, אך היא צובעת את רש"י ותוספות בצבעים אחרים.

פעמים רבות הרגשתי שדיוקים והקפדות שאצלנו עושים בלימוד הפסוקים, נעשים שם על דברי תוספות. בעקבות תפיסה זו, הראשונים הבסיסיים ללימוד סוגיה הם ראשונים שעוסקים בביאור דברי רש"י ותוס' - מהרש"א ותוספות רא"ש, שבהם כמעט ולא יצא לי להיעזר עד אז בלימוד העיון. מלבד זאת, הופתעתי מאוד לגלות שכמעט ולא לומדים רמב"ם על הסוגיה. זאת מכיוון שהוא נחשב לענף עצמאי ונבדל מהגמרא, וכל עיסוק בו דורש דיון בפני עצמו. הדיוק והדקדוק יוצאים מתוך תפיסת הלימוד הכללית, שהיא 'פלפלנית' בעיקרה. אם לא די בכך, כשלומדים סוגיה במיר, כמעט בשלב ראשון יפתחו האחרונים על הסוגיה. נקודה זו פתחה לי צוהר נוסף לעולם אחרונים עצום - ר' עקיבא איגר, פני יהושע, חת"ם סופר, רבינו נחום, מהר"ם שי"ף, דברי יעקב והרש"ש הם רק חלק מהרשימה הבסיסית ללימוד סוגיה.

כולם מכירים את החוויה של לימוד אחרונים - לפעמים מתעוררת ההרגשה שהם מחדשים חידושים גאוניים בסוגיה שממש עוצרים את נשימתך, אך לפעמים אתה תוהה על הפלפול המוגזם, שמסבך את הסוגיה ומדייק דיוקים הנראים חסרי טעם. זאת גם חוויית הלימוד במיר - לפעמים יש למדנות יפיפיה, אבל לפעמים צפה הרגשה של פלפול יתר. הבעיה היא שכדי לחדש "חידושי אחרונים" טובים צריך להיות טוב, ממש טוב.

זה המקום להזכיר את הרב יוסף קמחי - תופעת טבע אדירה ויוצאת דופן. הרב יוסף הוא ראש "בית שלום" שבו הוא מעביר שיעור יומי ביידיש. בנוסף, הוא מעביר פעמיים בשבוע שיעור בעברית על הסוגיה הנלמדת. שכלול כל האנשים שנמצאים בשיעוריו במשך השבוע עומד על כ- 1000 משתתפים. 1000 איש שבאים לשמוע שיעור בגמרא עיון, ביידיש. הרב יוסף הוא הדמות המרכזית במיר, למדן מהשורה הראשונה ששיעוריו נחשבים לשיעורים ברמה הגבוהה ביותר. הוא הדוגמה המובהקת ביותר ללמדן בשיטת הלימוד ה"מירית", וכל שיעור שלו מרגיש כמו שיעור פרונטלי באחד מספרי האחרונים. בשיעורים הוא מדבר בקצב מהיר מאוד ומסביר את הסוגיה ואת החילוקים הלמדניים שלו עליה. הרבה מהאנשים מקליטים את השיעור ומאזינים לו שוב כדי להצליח להבין טוב יותר את כל מה שנאמר בו, וכבר בבוקר שלמחרת אפשר לקבל עותק מתומלל של השיעור. אני הצטרפתי לשיעור בכדי להיפגש עם שיאו של הלימוד בביקור הקצר שלי.

הרב יוסף הוא צדיק אמיתי, ורק מהסתכלות עליו מקבלים יראת שמים. מהתנועות שלו, מהדיבור שלו. קצת קשה להסביר את ההערצה שיש לרב יוסף במיר. כל שיעור שלו (בכל נושא שהוא) מלא עד אפס מקום במאות אנשים, וכל מי שמדבר עליו מלא בהערכה עצומה כלפיו. אמחיש זאת באנקדוטה קצרה: במיר מסתובבים אינספור קבצנים שאוספים צדקה. פעם אחת הרב יוסף חרג ממנהגו וכתב "הסכמה" לאחד מהמסכנים – ככל הנראה תלמיד מקורב אליו שנקלע למצב קשה. המהלך הזה שבר בן-לילה את השוק. למחרת כבר נתלו מודעות עם תצלום של ההסכמה בכל פינת רחוב, ועשרות אנשים בדוכנים אספו כסף בשביל אותו בחור. ואכן, תוך כמה ימים נאסף כל הסכום הנדרש (מאות אלפי שקלים, במקום שבו לאנשים אין שום כסף מיותר)! יחד עם זאת, הופתעתי לראות שהיחס האישי לרב יוסף הוא אנושי, ולא מתנפלים עליו או מקיפים אותו עשרות אנשים בכל רגע. בהמשך התברר לי שהדבר לא מקרי אלא נובע מהבדלים בתפיסת העולם בין הירושלמים לבני-ברקים.²

² בקצה - בבני ברק הקהילתיות יותר חזקה, ולכן הקודים החברתיים יותר חזקים ויש פחות מרחב אישי לכל אחד. בירושלים יש קצת יותר אינדיבידואליזם ומרחב אישי לכל אחד (בגבולות הנורמות החרדיות). אני חושב שהעובדה שהתקבלתי בקלות למיר התאפשרה בזכות האופי הנוח והמכיל של הירושלמים.

אני באמת לא בטוח איזו שיטה מדויקת יותר - האם צריך לקרוא את רש"י כפרשן אנושי, או כפירוש קנוני שצריך לדקדק בו עד בלי די. האם צריך לחדד את ההבדלים בין כל שיטה בראשונים או דווקא לנסות ליצור אחידות בפירושים ולשים לב למגמות כלליות? בכל אופן, אני מרגיש שהמתח הזה מפרה אותי מאוד, ואני מודה עליו מכל ליבי.

לפעמים הדיוק הזה יוצר מוטציות מוגזמות לחלוטין. שאלה שיכולה להדיר שניה מעיני תלמיד במיר היא למשל "למה אנחנו אומרים בראש השנה "שנהיה לראש ולא לזנב"? מדוע לא מספיק להגיד 'שנהיה לראש', וממילא ברור שאנחנו לא זנב?". בעיניים שלנו זאת שאלה מצחיקה, כי אנו לא תופסים כל מילה שנאמרה בדורות הקודמים כנבואה או כטקסט מקודש. אבל בעיניים שלהם שאלה כזאת ודומות לה הן שאלות יסוד. באופן כללי, היכולת להפריד וליצור מדרג בין מדרש, פסוק, גמרא או פיוט כמעט לא קיים. כל דבר הוא קדוש, ולכן המעמד שלו הוא כמעט זהה.

'תורה לשמה' - או 'על מה בעצם חולם בחור בישיבת מיר'?

אחד הדברים המדהימים ביותר במיר הוא הגישה שלהם ללימוד התורה ולעצם השהות בישיבה. ההנחה הראשונית שלי הייתה שכל תלמיד חרדי חולם להיות ראש ישיבה כשיהיה גדול, אבל כשהגעתי גיליתי להפתעתי הרבה שלא כן הדבר. ממש עברתי בין אנשים ושאלתי כל אחד "מה אתה רוצה להיות כשתהיה גדול?". כמעט כל מי ששאלתי אותו, אמר שהוא היה רוצה לגדול בתורה, לדעת יותר וללמוד יותר, אבל מבחינתו אין לו בעיה להישאר אברך כל החיים. בכלל, ההגדרה של 'רב' היא לא תואר כבוד אלא מקצוע, כך שאין הבדל מהותי בין רב לבין אברך בכיר.

לגישה המעריכה את השקיעה בעולם הישיבה והלימוד לכל החיים, יש רווחים גדולים ומחירים גדולים מנגד. מצד אחד, יש יופי וקסם מיוחד בלימוד הזה - לימוד שבאמת מיישם את המושג של "תורה לשמה". זהו לימוד שאינו שלב בדרך למטרה אלא הישג בפני עצמו, ומושתת על אמונה שלמה ותמימה בכוחו של

הלימוד להחזיק את העולם. חשוב להכיר גם את הקיצוניות השנייה - ישיבת פוניבז', שבה בהחלט כל אחד רוצה להיות ראש הישיבה הבא. בשל כך, נוצר בפוניבז' לחץ לא הגיוני ותחרות קשה מאוד בין הלומדים, שמביאה לתופעות מחרידות כמו מלחמת ה"מחבלים" וה"שונאים" שקיימת שם. את התופעות הללו הצליחו לנטרל במיר בתבונה יתרה.

עם זאת, יש לציין גם את המחיר לגישה זו - מכיוון שעצם הלימוד הופך להיות המטרה ולא פירות הלימוד, התשוקה ללימוד ולידע קצת נפגמת. כל בחור במיר יודע שהוא הולך לשבת במיר בעשר השנים הקרובות (לכל הפחות...), ולכן לפעמים ישנה הרגשה של "עמידה במקום". אין מספיק 'מתח' בריא ומעורר צמיחה, אלא רק ברמה כללית מאוד. כששאלתי האם יש כולל במיר שלומד למבחני רבנות, אמרו לי שיש אבל לומדים בו בעיקר בחורים מבוגרים שכבר קשה להם ללמוד, והם צריכים תמריצים של מבחן, ובחור רציני לא צריך להגיע למצב הזה. בהזדמנות אחרת, כשישבתי עם החברותא שלי בניסיון לפצח סוגיה מסובכת, החלטנו להתקדם הלאה כדי לעמוד בקצב הלימוד, והוא אמר לי: "לא נורא שלא הבנו, העיקר הוא הלימוד, ואם מבינים זה בונוס".

נגזרת נוספת של התפיסה הזאת היא מבנה הלימוד שבו לומדים דף אחרי דף, ולא בצורה נושאית או שיטתית. לדוגמא - את הלימוד בסדר צהריים התחילו בתחילת הזמן מנקודה כמעט אקראית במסכת - משנה שמתחילה נושא חדש באמצע פרק שלישי, משום שזו נקודה קרובה למקום שבו הפסיקו ללמוד בזמן הקודם. למצטרפים החדשים בכלל לא הפריע להצטרף באמצע הפרק ללימוד, כי ברגע שאתה לומד תורה, זה כבר לא משנה בדיוק מה ואיך. בהזדמנות נוספת, רצייתי לקבוע חברותא עם חבר, והוא אמר לי שמבחינתו אפשר לבחור כל פרק בש"ס, לא משנה לו מה. כשניסיתי לברר איך יכול להיות שאין לו שום העדפה ללימוד, הוא אמר: "מה זה משנה, ממילא בסוף צריך ללמוד את הכל, אז פשוט נלמד מה שתרצה...".

יש להודות גם כי דווקא שיטת הלימוד הפלפלנית הרווחת במיר מצריכה במיוחד עבודה רבה של סידור החומר הנלמד ויצירת תמונת 'גובה' של הלימוד, ובאופן מצער זה לא כל כך קורה במיר. מכיוון שכך, אם אתה פנומן אתה יכול אחרי שנים ארוכות להגיע לידע ולימוד של כל הש"ס בעיון, אבל אם לא, צריך להיזהר מאוד לא לטבוע בתוך סבך של פרטים.

התמדה בלימוד – או "כמה באמת אנחנו רציניים?"

דבר אחרון בהקשר הזה- לבחור רציני בעתניאל אין במה להתבייש בהשוואה לבחור במיר. לפני שהגעתי חשבתי שיהיה פער גדול בין הרמה הלימודית בעתניאל לרמה במיר, אפילו רק מעצם העובדה שהבחורים במיר השקיעו את כל כוחם ומרצם מגיל 0 ללימוד גמרא, בעוד שאנחנו השקענו את הזמן גם בדברים אחרים כגון לימודי קודש אחרים, לימודי חול, ועיסוקים חוליים נוספים. לצערי גיליתי שהפערים קטנים למדי, ויכולת הלימוד והניתוח שלנו לא יורדות ואף עולות על המקבילים החרדים שלנו. לא אומר שאין פערי רמות בכלל - בחור ממוצע במיר אכן לומד ברמה גבוהה יותר מבחור ממוצע בעתניאל, אבל העולם החרדי הוא לא ערובה לרמה גבוהה, ובהחלט מצויים בחורים רבים מוכשרים בעתניאל שלומדים ברמה גבוהה מאוד גם ביחס לישיבות החרדיות.

עניין נוסף שקצת אכזב אותי הוא רמת ההתמדה במיר. לפני שנסעתי, ציפיתי לחזות בלימוד בעל שאיפה לניצול זמן מקסימאלי, מתוך תודעה שכל דקה שלא לומדים בה היא "ביטול תורה". אבא שלי שיתף אותי בזיכרון שלו מהתקופה שבה למד במיר, לפיו הוא ואחיו היו באחד הלילות לבד בבית מדרש. אבא טען שכנראה זהו זיכרון מוטעה, שהרי לא הגיוני שכך באמת היה, אך להפתעתי התברר שהזיכרון הזה דווקא סביר ביותר. בזמן הסדרים אכן הלימוד מרשים מאוד ובית המדרש מלא עד אפס מקום, אבל קיימות גם הפסקות מכובדות. לפני סדר בוקר ובהפסקת צהריים בית המדרש כמעט ריק לחלוטין. מספר הלומדים בסדר ערב קטן מאוד, גם בגלל שרבים מאוד מהתלמידים הם אברכים שתוזרים הביתה, אבל לא רק משום כך. יכול להיות שגם זאת תוצאה של אוירת ה"לימוד לשמה" האינסופי- בגלל שכל אחד הולך להיות בישיבה כל כך הרבה זמן, אין הרגשה של דחיפות יתרה ביצול כל רגע ממנו.

אף על פי כן, בכל הקשור להיקף הידע התורני, לחברה החרדית יש בהחלט יתרון מובהק עלינו בפער ניכר. באחת מהשבחות התארחתי אצל אברך מבוגר, והשיחה במהלך הארוחה נסבה סביב פרשת השבוע, שבאותו שבוע עסקה במצוות ביכורים. הבן שלו, בן 14 בערך, הפגין בקיאות יוצאת דופן בדיני ביכורים, שממש גרמה לי להחוויר.

שער שלישי - החברה החרדית

המטרה המוצהרת של הביקור במיר הייתה בעיקר להכיר את עולם הישיבות החרדי, ולא לחקור את החברה החרדית מבחינה אנתרופולוגית. אולם, מטבע הדברים, השהייה בלב החברה החרדית לזמן כה ממושך, מלמדת דברים רבים על הערכים של המקום, תפיסות העולם שלו והרעיונות שמנחים אותו. עבורי, אחד הדברים שייחדו את החודש ששהיתי שם הייתה העובדה שהיה זה מפגש "בלי כפפות" עם שמנה וסלתה של החברה החרדית, ולא עם החרדים מהסוג הפתוח וה'משופשף' עם העולם' שבדרך כלל אנו פוגשים. מכיוון שכך, אולי הרשמים שלי לא נכונים ביחס לכלל החרדים, אבל מצליחים לתאר את האנשים שהם גאוותה של החברה החרדית כולה.

כשלמדתי בעתינאל חשבתי שההבדלים בינו לבין החרדים לא כל כך גדולים. כלומר, ברור שיש הבדלים עצומים - ביחס למודרנה, למדינה או לסוגיות הלכתיות מסוימות, אבל בסופו של דבר הבסיס שלנו דומה - כולנו דתיים, כולנו מחפשים את דבר ה' בעולם וכולנו לומדים את אותה התורה. אבל ככל שהשהות שלי במיר התארכה, גילתי שהפערים הרבה יותר עמוקים משחשבתי. הפערים אינם נקודתיים, אלא מושתתים על תפיסות עולם מנוגדות כמעט לחלוטין - ביחס לאדם, ביחס לעולם, וביחס לתורה.

סמארטפון ופתיחות - או "בזכות האמונה באדם"

אחד ההבדלים היסודיים ביותר הוא סביב סוגיית האמון באדם. בחברה שבה אנו חיים, יש אמון בסיסי ועמוק מאוד בבני האדם. ברור לנו שאם ניקח ילד ונחנך

אותו בצורה טובה, הוא יצא לעולם כאדם ערכי, מוסרי ודתי. בעולם החרדי התפיסה היא הפוכה- אמונתו וערכיו של האדם הפרטי לא יוכלו לשרוד כאשר ייפגש עם המציאות. לפעמים בשיחות עם החבר'ה החרדים הם היו אומרים אמירות שגם אם הייתי מסכים איתם הייתי מתבייש להגיד, כמו- "אם אני אראה בחורה לא צנועה, אני ארוץ אחריה. מה, לך אין יצר בריא?". בתפיסה החרדית זו אמירה לגיטימית, ויתר על כן, מי שמכחיש אותה פשוט מסרב להכיר במציאות. לכן, כדי להצליח לשמור על האדם מנפילה דתית ומוסרית, יוצרים מנגנון חברתי מאוד חזק של הגנה על הפרט, ובעצם דואגים לצמצם ככל האפשר כל סיטואציה שבה יש אפשרות לחטא.

החברה החרדית היא חברה מסוגרת מאוד, שעיקר המאמצים שלה מופנים למניעת שבירה של החומות החוצצות בינם לבין העולם שבחוץ. מלחמת החרמה הגדולה ביותר של המגזר החרדי היום, בלי שום השוואה לכל דבר אחר, היא נגד ה'סמארטפונים'. המלחמה הזו נעשית באסמכתא הלכתית (פריצות וכד'), אולם ברור שזהו לא הסיפור המלא. ראשי הציבור החרדי מבינים בצדק, שהיום שבו לכל חרדי יהיה סמארטפון בכיס יהיה יומה האחרון של החברה החרדית, כי הסמארטפון הוא האיום הכי גדול על החומות המגנות של החרדים. לכן בכל מקום ישנן כרזות נגד הסמארטפונים, ומי שיש לו סמארטפון יועף מהשיבה, השידוך שלו ייפגע, והוא יסומן כמעט כמנודה (יוצאים מכלל זה הם החרדים האמריקאים, שלחלקם כן יש סמארטפונים. החברה האמריקאית שונה מאוד מזו הישראלית, ואכמ"ל).

דרך התמודדות נוספת עם הפתיחות שמתחילה לזלוג לתוך הציבור החרדי היא הקצנה של ההיבדלות מתוך הציבור הכללי. הרבה מהסממנים החברתיים של החרדים לא נעשים רק מפאת מסורתיות, אלא על מנת ליצור בידול מכוון בינם לבין החברה הכללית. לפעמים חרדים מתלבשים מוזר כדי להיראות שונים בכל מקום שהם מגיעים אליו, ובמקומות קיצוניים במיוחד הילדים אפילו לא לומדים לדבר עברית (אלא יידיש בלבד) כדי שלא יוכלו לתקשר עם מי שאינו חרדי.

חול ואידאולוגיה – או "מי הרב שלך?"

סממן נוסף של חומת ההגנה החרדית היא מרחבי החול בחברה החרדית. בחור חרדי בדרך כלל לא יודע כמעט שום דבר על העולם שמחוץ למרחבי הקודש. לא רק שהוא לא למד מקצועות ליבה כמו מתמטיקה ואנגלית, בדרך כלל הוא גם לא מעודכן בחדשות, אין לו ידע כללי כמעט בשום נושא, ואין בו אפילו סקרנות כלפי מה שמחוץ לעולמו. אמנם יש משהו מתיש בהימצאות כל כך טוטאלית במרחבי הקודש, והצורך בעולם חול אמור להיות מובן, אבל בחברה החרדית כמעט שלא קיים מרחב של חול, אפילו אם הוא לא פסול מעיקרו.

ביום הראשון שלי בשיבה, החברותא שלי שאל אותי כל מיני שאלות מצחיקות, כמו: "אני רואה שאתה לא מתנדנד בלימוד, אצלכם נוהגים לא להתנדנד?", "אני רואה שאתה קורא את המילה הזו בהברה X, נוהגים אצלכם לקרוא בהברה כזאת?". קצת התביישתי להגיד לו שאין אצלנו מדיניות כל כך ברורה בנושאים האלו, וכל אחד עושה מה שנוח לו. בהסתכלות מעמיקה יותר הבנתי שבגלל שהחברה החרדית כל כך אידיאולוגית, כל דבר בה מקוטלג כ"נכון" או "לא נכון", ומרחבי החופש והבחירה מצומצמים מאוד. הדבר מתבטא גם ביחס לסוגיות כמו הצמחונות ודומותיה - בגלל שבתורה לא כתוב שיש עניין להיות צמחוני, אז כנראה שאלו תפיסות נוצריות שיש להתרחק מהם. כל דבר הוא טוב או רע, שחור או לבן.

בנושא הזה יש הבדל בין התלמיד החרדי, שהוא "בשטאנץ" של השיטה, והרבה פעמים שיחה אתו נשמעת כמו שינון של דף מסרים; לבין הרבנים, שהם בעלי פתיחות רבה יותר לעולם החיצוני. אמנם גם אצלם הדבר נכון בעירבון מוגבל מאוד, אך בתור מעצבי האידיאולוגיה ומובילי החברה בפועל, הם חייבים להיות מעורים יותר בעולם. ההבדלים האלו יוצרים חציצה כמעט 'גזעית' בין הרבנים לתלמידיהם. באחת הפעמים, החברותא שלי טען שקריאת עיתון והתעדכנות בחדשות הן חולשות, ובחור רציני לא צריך להתעניין בדברים כאלו. כשהקשיתי "למה אם כן יש עיתונים חרדיים?", הוא ענה שהם מיועדים לאנשים חלשים יותר שלא יכולים לעסוק כל הזמן בתורה. הוספתי להקשות - "אם כן, איך יכול להיות שיש רבים מגדולי ישראל שהקפידו לקרוא עיתון?", ענו לי ש"הם גדולי ישראל,

כשתגיע למדרגה שלהם של קדושה וטהרה אז תוכל לקרוא עיתון בקדושה ומהסיבות הנכונות”.

הכרה בתפיסות אחרות – או “מה בעצם חושבים עלינו החרדים?”

ההגנה המרכזית ביותר של הציבור החרדי, היא גם המצערת מכולם. החברה החרדית לא מבינה שיש תפיסות עולם אידיאולוגיות אחרות, למעט התפיסה החרדית. בעיניים חרדיות, הציבור החרדי הוא ציבור אידיאולוגי, בעוד ששאר החברות והמגזרים ממוקמים על סקאלה תאורתנית – ייצרית וחסרת אידיאולוגיה. בראש ובראשונה החילונים, שעליהם בכלל אין מה לדבר, ועד לדתיים הממוקמים לאורך הגרף. זאת אולי ההגנה החזקה ביותר על החברה, משום שהיא לא צריכה להתעמת עם שום אידיאולוגיה שונה אלא רק ‘לנצח את היצר’. הדבר הזה העציב אותי מאוד. הגעתי למיר בניסיון ליצור קרבה בין העולמות, אבל ראיתי שהריחוק מהחרדים הוא גדול כל כך עד שאין להם בכלל יכולת לתפוס את הפערים בינו.

כשהגעתי לבקר בעתניאל במהלך החודש במיר, הרב רא”ם שאל אותי – “אם הייתי מתלבש כמו חרדי והולך להעביר שיעור במיר, הם היו מבינים את השיעור?” ולצערי הרב, התשובה לשאלה הזו היא ‘לא’. הפער התפיסתי בין המגזרים כל כך עמוק עד שאני לא בטוח שהם יבינו על מה אנו מדברים. החברות שלי התחילו להתעניין בתפיסת העולם הדתית-לאומית רק חודש לאחר שהתחלנו ללמוד ביחד. לפני זה הוא בכלל לא העלה בדעתו שיש תפיסה כזו, ומבחינתו הגעה של בחור כמוני למיר היא הגיונית מאוד, ואפילו מתבקשת. הרי אם אני מתעניין בתורה, ברור שאלך ללמוד במקום התורה ה’אמתית’.

הערה אחרונה בנושא הזה: היחס לרב קוק מאוד מעניין – מצד אחד כולם מכירים בגדולתו התורנית העצומה (למרות שלא לומדים את כתביו). מצד שני, עצם האמירה שיש גדול תורה שאיננו חרדי היא בעייתית, ולכן התפיסה הרווחת היא שאם הרב קוק היה יודע מה יצא מהציונות הדתית, וודאי שהיה חוזר בו.

צה"ל – או "אל הבקו"ם אני בא, ליבי מלא געגועים"

כמובן, שאחד מ"תפוחי האדמה הלוהטים" בדיון עם החרדים עוסק סביב היחס למדינה ולצבא. באופן בסיסי, החרדים לא רואים את עצמם כחלק מהחברה הישראלית, אלא משמרים את התפיסה הגלותית של עיירה יהודית שצריכה להתמודד מול השלטונות, או בניסוח החרדי של הדברים: "יום העצמאות הוא יום חשוב - עברנו מגלות בין הגויים לגלות בין היהודים". כשמבינים את זה אפשר להבין הרבה יותר טוב את ההתנהלות החרדית בפוליטיקה ובכלל - התנהלות שדואגת לעצמה כמגזר אך לא רואה צורך בלקיחת חלק במאמצים הלאומיים של המדינה.

במבט עומק, הדברים אף יותר מורכבים. רוב החרדים אכן רואים את עצמם כקהילה נפרדת וחסרת כל זהות לאומית, אבל במובנים מסוימים הם כן רואים את עצמם כחלק מהחברה, ויתאמצו מאוד להסביר איך הם שותפים מלאים בכל המשימות הלאומיות של מדינת ישראל. להרגשתי, נושא זה עדיין אינו מבורר כל צרכו בחברה החרדית, והיא עודנה מגששת את דרכה לגביו. הסברי החרדים בעניין תרומתם למדינה קצת בעייתיים. מכיוון שלאדם החרדי ממילא אין ממשק עם המציאות, פעמים רבות אלו טיעונים מעגליים שלא מתכתבים אתה. כך לדוגמא, באחד הוויכוחים אמר לי החברותא שלי: "הציבור החרדי הוא הציבור שתורם כלכלית למדינה יותר מכל ציבור אחר!". כשתהיתי על הקביעה החד-משמעית הזו הוא הסביר: "לציבור החרדי יש הכי הרבה ילדים, אז הם קונים דירות מוצרי מזון מרובים - אתה יכול לתאר לעצמך כמה מע"מ הם משלמים בגלל זה?".

כך גם ביחס לצבא, הציבור החרדי לא חושב שהוא פטור מגיוס, להפך, הוא חושב שהוא הציבור ששומר הכי הרבה על המדינה. בתפיסת העולם החרדית, הסיבה לפיגועים ולמלחמות היא שיש אנשים בעם שלא לומדים תורה ומקיימים מצוות, והגנה על העם מושגת רובה ככולה מלימוד תורה. לכן, לא רק שהחרדים הם המגנים המרכזיים של העם, עכשיו רוצים גם לגייס אותם ולהפסיק את הלימוד, ועוד להאשים אותם בהשתמטות?

כמובן שאלו טענות בעייתיות, אולם עצם הרצון להסביר כיצד גם הם לוקחים חלק במאמצים הלאומיים, מראה שבמובנים רבים הם כן רואים את עצמם כחלק מהמדינה.

ואם כבר הזכרנו את הצבא, החרדים מאוד מתעניינים ומתלהבים מצה"ל, קצת כמו תיכוניםטים לפני גיוס. יש עננת מסתורין ו"ווסאח" שעוטפת את כל המערכת הצה"לית. ואף על פי כן, גיוס הוא כמובן לא רלוונטי לגביהם. חלק מהטיעונים מוכרים: פגיעה ברמה הדתית והתנגדות עקרונית להליכה לצבא במקום לימוד תורה, אולם הופתעתי לגלות טיעונים רבים נוספים, כמו "איך אני יכול ללכת לצבא ומפקד יגיד לי מה לעשות, הרי אני יכול לקבל ציוויים רק מהקב"ה" או "איך אפשר ללכת לצבא כשבימים נוראים התפילות שלכם כה לחוצות ומהירות??"³.

כסף – או "עמוק מתחת לקו העוני"

אחד הדברים המפעמים בחברה החרדית הוא העוני שלה. אני לא יודע עם יש עוד מקבילה בהיסטוריה לחברה כה ענייה מבחירה, אבל החרדים עניים. נורא עניים.

מלגה לאברך במיר היא 900 ₪ בחודש. בדרך כלל לאברך כזה יש מספר לא קטן של ילדים, ולכן אפילו אם אשתו עובדת, המצב הכלכלי שלו קשה מאוד. עבור חלק מהאברכים, השאלה האם יסגור את החודש או לא תלויה במידת ההצלחה שלו לקבל חבילת כרעיים בחלוקת המזון שהשיבה מארגנת לאברכים.

אני חושב שהפעם הראשונה בה הבנתי את ההבדל בין ההתנהלויות הכלכליות שלנו, הייתה באחד מימי הראשונים במיר. הגעתי למאפייה שנמצאת בפתח הישיבה, ולידי עמד אדם שהזמין משולש פיצה. כשקיבל את המשולש הוא היה נראה שמח מאוד, ואפילו הריח את הפיצה בסיפוק, אך כשבא לשלם, המוכר אמר לו - "שים לב, המחיר עלה מ-5 ₪ ל-6 ₪ למשולש". כששמע את זה הופתע מעט, ואז החזיר את הפיצה למוכר.

³ הטיעון הזה מתקשר כמובן לדברים הקודמים- מפני שהחרדים לא רואים את עצמם כחלק מהכלל, כל פגיעה במרחב הדתי הפרטי של אדם למען ערכים לאומיים (אפילו אם הם דתיים) איננה מוצדקת.

כשיצאתי משם לא הצלחתי להיזכר מתי בפעם האחרונה לא קניתי מוצר רק כי הוא עלה שקל יותר ממזה שחשבתי, אבל בחברה החרדית זהו מצב הגיוני - אנשים סופרים כל שקל. הדרך היחידה שבה מערכת כל כך גדולה יכולה להחזיק בצורה כזו היא בעזרת תמיכה של גבירי ענק התורמים מיליוני שקלים לגמ"חים ולישיבות. אני לא מבין כמעט כלום בכלכלה, אבל אנשים מבוגרים ממני בחברה החרדית טוענים שזו תופעה שלא תוכל להחזיק מעמד ליותר מדור או שניים. זאת מכיוון שכיום דור הסבים של הלומדים עוד עובד ברובו, ולכן יכול לפרנס את ילדיו ונכדיו, אולם בדורות הבאים כאשר כל שכבות האוכלוסייה תלמד, יהיה על הדור הצעיר לצאת לעבוד. בכל מקרה, מסירות הנפש העצומה הזו ללימוד היא מדהימה, ואין ספק שיש הרבה מה ללמוד ממנה על הקרבה ועל סדר עדיפויות בבחירות שלנו.

שידוכים – או "בן לוקח בת, ובת לוקחת בן"

איך אפשר בלי לדבר על שידוכים? בציבור החרדי נפגשים עם בחורה לפני אירוסין בין פעם אחת לחמש פעמים - שלבים שאצלנו נחשבים לראשוניים ביותר במהלך הקשר. איך אפשר להתחתן עם מישהי אחרי כל כך מעט פגישות? התשובה היא שהסיבה לנישואין אצל החרדים שונה מאוד מהסיבות שלנו, ולכן הדברים מתאפשרים. בחור חרדי רוצה למצוא שותפה לדרך שאתה יוכל לבנות משפחה מוצלחת, ולא מחפש במיוחד מישהי שירגיש שהיא משורש נשמתו או האדם הקרוב אליו בעולם. השינוי הזה לא הופך את החיפוש אחר בת-זוג ליותר פשוט, הוא רק ממקד אותו סביב נקודות אחרות.

אחד הדברים החשובים ביותר שייבדקו בקשר הוא המשפחה של הבחורה. זאת לא רק בשל היחס המוגזם לייחוס (מה שנכון..) אלא בגלל שהדבר המרכזי שבגיננו מתחתנים הוא בניית משפחה. לכן הדבר הראשון לבדוק הוא האם זו בחורה ממשפחה טובה, שתוכל לבנות משפחה טובה גם בדור הבא. את החיפוש אחר קשר אישי, דבר שממנו די נמנעים בגלל בעיות צניעות, מחליף החיפוש אחרי יופי. הופתעתי לגלות כמה היופי הוא גורם משמעותי אצל הבחורים החרדיים. חשוב לי להדגיש, אין כוונתי שהחרדים לא מחפשים בכלל כימיה וקשר בין בני הזוג, הרי הם בכל זאת נפגשים מספר פעמים לפני האירוסין, אלא שהדברים הללו

צריכים להישאר ברמה מאוד בסיסית עד החתונה, ולאחריה הדברים כבר יבנו בתוך קשר הנישואין.

ביקורת עצמית – או "אז מה אנחנו יכולים ללמוד מהם?"

בתוך כל הבליל האינסופי הזה של ביקורת והערכה, חשוב לשים לב גם לביקורות הנכונות של החברה החרדית כלפינו, ולקחת אותם לתשומת הלב. הביקורת הראשונה היא מבחן התוצאה. פעמים רבות חרדים יגידו "כל מה שאתה אומר נשמע נהדר, אבל בפועל, תראה כמה דתלשי"ם יש אצלכם וכמה אצלנו. אצלנו גם השב"בניקים הרחוקים מעוניינים בקשר לתורה, אבל מה אצלכם?". הביקורת הזו מצטרפת לטיעון השני והמשמעותי יותר, והוא מקומה של התורה, הדת והקב"ה בחייו של האדם הדתי לאומי. לאדם חרדי ברור שהחיפוש אחר דבר ה' והמחויבות לתורה היא פסגת הפירמידה הערכית. בציבור שלנו הדברים לרוב יותר מעורפלים, וסולם הערכים פחות חד-משמעי.

שתי הביקורות האלו מתמזגות לטענה הקשה לפיה למרות שאנו מדברים על תפיסה דתית בריאה ומדויקת יותר, הדברים נשארים בגדר דיבורים בעלמא ולא באים לידי ביטוי בפועל. הטענה הזו לא חדשה לנו, אבל אני חשוב שאנו בהחלט צריכים לקחת אותה ברצינות, ולשאול את עצמינו לא רק איך אנו מתמודדים עם התופעות הללו או כיצד מצליחים להצמיח תורה שתעניק תשובה לחילון אלא גם כיצד אנו מצליחים ליצור תורה גדולה שתמשוך אליה את כל הצמאים לדבר ה'.

אפילוג

במיר ובעולם החרדי יש בחינה של גן עדן. אדם יכול להיות כל הזמן בתוך עולם התורה, כמעט בלי הפרעות סביבתיות ובלי אתגריים דתיים שיפגעו בו. יש משהו מאוד ממכר במקום ובאווירה הללו, ואני בהחלט יכול להבין מדוע הוא כל כך מושך חוזרים בתשובה ואנשים דתיים, ואני בתוכם. עם זאת, אני יוצא ממיר בהרגשה כי אני גאה מאוד במקום שממנו אני בא - ישיבת עתניאל בפרט והמגזר הדתי לאומי בכלל. אנו מחפשים את דבר ה' ומאמינים

בגדלותם של התורה, האדם והעולם, יחד עם יכולת לחבר בין כל מרחבי החיים הללו.

תנועת הנפש של הבני"ש הדתי עשויה להיות רגשי נחיתות עמוקים מול הציבור החרדי, הלומד תורה ועוסק בה ברצינות, בעוד שהוא עוסק גם בהבלי העולם הזה. לא נביא אני ולא בן נביא, אבל אני חושב שהחברה החרדית לא תוכל להמשיך לנצח בתור חברה שמשקיעה את כל כוחה בסתימת "חורים" בחומה המגנה עליה, וכבר היום אנו רואים את השינויים שמתחילים לחלחל לתוך העולם החרדי. אני חושב שאם נשכיל לפתח תורה עמוקה, רצינית וטהורה, שנמצאת בהתכתבות עם העולם והמציאות, אולי יבוא היום שבו דווקא החרדים הם אלו שיבואו ללמוד את תורת עתניאל.